

AQLI ZAIF BOLALARNI IJTIMOIIY HAYOTGA TAYYORLASHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Niyozova Yulduz Saydullayevna

Buxoro viloyati Shofirkon tumani 6-umumtalim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA Ushbu maqolada aqli zaif bolaning ijtimoiy hayotga moslashishi, jamiyatda o'z o'rnini topishi va kasbiy tayyorgarlikda qanday mezonlarni xisobga olishi xaqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: faoliyat, Amaliyot, component, kontseptual, Prinsip, Pedagogik optimism, kompensatsion, individual yondashuv.

ABSTRACT This article discusses how a mentally retarded child adapts to social life, finds his or her place in society, and what criteria to take into account in vocational training.

Keywords: activity, practice, component, conceptual, principle, pedagogical optimism, compensatory, individual approach.

KIRISH

Rivojlangan xorijiy davlatlarda VIII tipdagi korreksion maktablarda kasbiy tayyorgarlik yangi kasbiy texnologik va amaliy ko'nikmalarni egallashdan ko'ra kengroq tushunchadir. Kasbiy ta'lim samaradorligi uning shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash qobiliyati nuqtai nazaridan baholanadi. Mehnatga ijobiy munosabatning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish kasbiy ta'limning muhim qismi bo'lishi kerak. Individuallashtirilgan kasbiy ta'lim nogironlar uchun ish topish imkoniyatlarini oshiradi va ularning integratsiyalashuviga yordam beradi. Bizning fikrimizcha, kasb-hunar ta'limi nogironligi bo'lgan shaxslarni mehnat bozoriga iqtisodiy integratsiyalashuviga yo'naltirilgan doimiy jarayondir. Bu vazifani kasb va ish joyiga kuchli e'tibor qaratgan holda nazariy va amaliy mashg'ulotlar orqali amalga oshirish mumkin. Shaxsiy motivatsiya nogironlar uchun kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismidir. Ta'limdan tashqari kasbiy ta'lim shakllari va kasbiy ta'limning o'zi muhim rivojlanish

vazifasini bajarishdan tashqari, mehnat bozorining o'zgaruvchan ehtiyojlari bilan muvofiqlashtirilishi kerak. Muhimi, kasbiy ta'lim mashaqqatli va ba'zan eskirgan texnologiyalar bilan bog'langan tizim emas, balki dinamik jarayondir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Uzoq vaqt davomida jamiyat tobora murakkablashib borayotgani va bu tobora kuchayib borayotgan murakkablik moslashuvchan ta'lim tizimini, nogironlar uchun esa moslashuvchan kasbiy ta'limni talab qiladi, degan fikr mavjud. Bu alohida ehtiyojli odamlarni tayyorlaydigan mutaxassislardan ijodkorlikni talab qiladi. Har qanday kasbni o'rgangan insonlar har doim ham umr bo'yi shu kasbda ishlamaydi. Shu sababli, kasbiy ta'limning boshlang'ich nuqtalaridan biri doimiy ravishda o'rganishga intilishni rivojlantirishdir. Nogironligi bo'lgan odamlarga o'zgaruvchan jamiyatda o'zini topish va doimiy kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlash uchun kasbiy tayyorgarlikda quyidagi mezonlarni hisobga olish kerak:

- maqsadlarni shakllantirishda aniqlik;
- individual e'tibor;
- moslashtirilgan o'qitish usullari;
- amaliyot o'tash uchun yetarli imkoniyatlar;
- mahalliy mehnat bozori bilan hamkorlik muvofiqlashtirish;
- moslashuvchan o'quv rejasi;
- topshiriqlarni sifatli bajarish; - natijalarni baholash metodologiyasi; - ob'ektiv sertifikatlash.

Kasbiy tayyorgarlikning individual imkoniyatlar bilan mutanosibli barcha darajadagi kadrlar tayyorlashning muhim shartidir. Individual imkoniyatlar, rivojlanishda nuqsonlari bo'lgan odamlar uchun kasbiy ta'lim umumiy kasbiy ta'limdan farq qilmasligini nazarda tutadi.

Aqli zaif maktab o'quvchilarining shaxsiyatini rivojlantirish ko'p jihatdan ularni kasbga tayyorlash jarayonida sodir bo'ladi. Avvalo, ta'limning dastlabki bosqichida bo'lgan aqliy nuqsonlari bo'lgan shaxslarni ularning kasbiy tayyorgarligida faol ishtirok etishga yo'naltirish muhimdir. O'rta maktab o'quvchilarining aqliy zaifligi bo'lgan o'quvchilar kasbiy ta'lim va kasbiy faoliyatida faol rol o'ynashlari kerak. Faol rol quyidagi

jihatlarda namoyon bo'lishi kerak: o'z kasbiy yo'nalishini tanlash, tegishli kasbiy va mehnat bilimlarini, ko'nikmalarini o'zlashtirishda faol ishtirok etish, eng muhimi, turli kasbiy va mehnat vazifalarini hal qilish qobiliyati.

Kasbiy ta'limning yakuniy maqsadi - mehnat yoki mehnat. Metodik asosli kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirish uchun yakuniy maqsadni (ish yoki ish), tadqiqotni aniqlash va uni ijtimoiy va individual kontekstda ko'rib chiqish muhimdir. Mehnatning ahamiyati zamonaviy hayotning turli sohalarida ochib berilgan. Zaruriy tadqiqot ob'ektlari:

- mehnatni faoliyat turi sifatida belgilash;
- hayotdagi ish joyi;
- mehnat faoliyatidagi ijtimoiy normalar.

Mehnatni faoliyat sifatida belgilash oson ish emas. Ushbu ta'rif ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarga bog'liq. Bizning fikrimizcha, quyidagi ta'rif kasbiy ta'limning boshlang'ich nuqtasini belgilash uchun etarli. Ta'rifi:

Bajarilgan harakat, agar shaxs buning uchun ish haqi olsa, u inson ehtiyojlarining bir qismi bo'lsa, unga qo'shimcha qiymat bersa (iqtisodiy, ijtimoiy) va uning yordami bilan jamiyatda tan olinsa, mehnat deb hisoblanadi.

Ushbu ta'rif to'liqlikdan uzoqdir. Ammo shunga qaramay, mustahkam kasbiy ta'lim modelini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qilish uchun etarli. Hayotdagi ish joyi:

Ushbu yo'nalishdagi muhim element ijtimoiy jihat bilan bog'liqlikdir. Jamiyatga mansub bo'lish, uning e'tirofini olish, jamiyat uchun biror narsa qilish va shu orqali shaxsiy salohiyatni rivojlantirish – mana shu unsurlar bizni ushbu yo'nalishni konkretlashtirish haqida o'ylashga majbur qiladi. Jamiyatda mehnatga faqat haq to'lanadigan harakat sifatida qarash mumkinmi, degan savol tug'ilishi kerak. Kelajakda "ish" bilan bog'liq bo'lmagan boshqa harakatlar muhimroq bo'lishi mumkinmi? Bu ixtiyoriy davlat xizmatlarini ko'rsatish, uy ishlari, oilaviy ishlar, o'qish va boshqalar kabi haq olinmaydigan faoliyatni anglatmaydi.

Mehnat faoliyatidagi ijtimoiy normalar:

Barcha ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ishlar uchun daromad (minimal) ta'minlash va iloji boricha ko'proq vazifalarni individual yoki ijtimoiy kontekstda amalga oshirilishi mumkin bo'lgan mazmunli ishlarga aylantirish haqida o'ylash kerak.

Aqli zaif o'quvchilarni kasbga tayyorlashning ustuvor yo'nalishlari haqida gapirganda, birinchi navbatda, maktab o'quvchilarini kasbiy ta'limga amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvni ta'kidlash kerak. Aqli zaif maktab o'quvchilarining kasbiy ta'limiga amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvning ustuvorligini ushbu yondashuv asosidagi asosiy boshlang'ich tushunchalarni dastlabki tahlilisiz ishonchli asoslab bo'lmaydi.

Bilishda asosiy rolni faoliyat kategoriyasi egallaydi, uning nazariy va amaliy tomonlari yoritiladi.

Amaliyot deganda uning moddiy (tabiiy va ijtimoiy) ob'ektlarni o'zlashtirish va o'zgartirishga qaratilgan moddiy, hissiy-ob'ektiv, maqsadli inson faoliyati tushuniladi. Bu o'zgartirish ma'lumning oddiy takrorlanishi, nusxa ko'chirish, moslashuvchan harakat, xatti-harakatlarning o'ziga xos shakli bo'lishi mumkin, u yangisini yaratish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Inson faoliyatining o'ziga xos sohasi bo'lgan amaliyot bilimning asosi bo'lib, uning haqiqat mezoni hisoblanadi. "Keng ma'noda amaliyot deganda insonning hissiy-obyektiv faoliyatining barcha turlari tushuniladi. Amaliyot harakatlarning yaxlit tizimi sifatida ishlaydi.

Uning tarkibiy elementlari: alohida harakatlar ko'rinishidagi ehtiyoj, maqsad, motiv, maqsadga muvofiq faoliyat, faoliyat yo'naltirilgan ob'ekt, maqsadga erishish vositalari va faoliyat natijasi "

Nazariy faoliyat dunyoni mantiqiy yo'l bilan, aks ettirish, tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash orqali o'zlashtirish jarayoni, amaliy faoliyat esa bilimlarni moddiylashtirish sifatida qaraladi. Amaliy va nazariy faoliyatga muvofiq amaliy va ilmiy ong farqlanadi. Amaliy ong o'z kelib chiqishida inson bilishining birinchi shakli bo'lib, olamga amaliy munosabat natijasida vujudga kelgan. Ilmiy bilimlar amaliy bilimlarga qaraganda ancha kech shakllangan.

Amaliy ong odamlarning kundalik hayotida real o'zgartiruvchi faoliyatga yo'naltirilgan ong sifatida ijtimoiy tajriba, amaliy bilim, ko'nikma va malakalar shaklida ko'plab muhim funksiyalarni bajaradi. Unda ehtiyojlar amalga oshiriladi, faoliyat maqsadlari bevosita shakllanadi, lekin u tushunchalar, kategoriyalar, qonunlar, tamoyillarni o'z ichiga olgan ilmiy bilimlar kabi narsa va hodisalarning mohiyatiga

chuqur kirmaydi. Shu bilan birga, amaliy ongga xolislik, haqqoniylik, izchillik kabi xususiyatlar xos bo'lib, uni ilmiy bilishga yaqinlashtiradi. Amaliy ong o'zining gnoseologik tabiatiga ko'ra ilmiy va oddiy ong o'rtasida oraliq pozitsiyani egallaydi, bu uning funksiyalarini oddiy va ilmiy ongni bog'lovchi muhim bo'g'in sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi.

Ta'lim mazmuniga faoliyatga asoslangan yondashuv ostida B.C. Shubinskiy "ma'lum faoliyat turlari orqali bilimlarni o'zlashtirish, aniq ob'ektiv harakatlar va operatsiyalarni o'zlashtirish" ni tushunadi. Shubhasiz, "faoliyatning ayrim turlari" uning nazariy va amaliy tarkibiy qismlarining o'zaro ta'sirini anglatadi. Faoliyat yondashuvini ana shunday talqin qilish asosida va faoliyatning nazariy va amaliy tarkibiy qismlari bo'yicha yuqoridagi ma'lumotlarni hisobga olgan holda biz tadqiqotimiz uchun muhim bo'lgan xulosani tuzdik. Ya'ni: maktab o'quvchilarining kasbiy ta'limiga amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv - bu ular tomonidan texnologik bilim va ko'nikmalarni asosan moddiy-amaliy, hissiy-ob'ektiv faoliyat orqali o'rganish va rivojlantirishdir. Biroq, bu yondashuv talabalarning nazariy (tahliliy, taqqoslash, prognostik, refleksiv va boshqalar) faolligini istisno qilmaydi, chunki uni bilish va ta'lim jarayonlarida amaliy faoliyatdan ajratish mohiyatan mumkin emas. Faoliyatning nazariy va amaliy tarkibiy qismlarini chegaralash fanda faqat sun'iy kontseptual konstruktsiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Shunday qilib, amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv har qanday ta'limga faoliyatga asoslangan yondashuvning asosiy jihati hisoblanadi.

Prinsip - bu o'quv jarayonini tashkil etish va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning kognitiv faoliyatini boshqarishning tabiati va xususiyatlarini belgilovchi eng umumiy, muhim va barqaror talablar tizimi.

Maxsus ta'lim tamoyillarining tahlili aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga samarali kasbiy ta'limni tashkil etishda ularga tayanish imkoniyati va zarurligini ko'rsatdi.

1. Pedagogik optimizm printsipli, bir tomondan, o'quvchilarning potentsial imkoniyatlari haqidagi zamonaviy ilmiy va amaliy bilimlar darajasi bilan, ikkinchidan, bolalar, o'smirlar va kattalarni reabilitatsiya qilish imkoniyatlari haqidagi g'oyalar bilan shartlanadi. rivojlanish nuqsonlari. Bu tamoyil insonparvarlik dunyoqarashiga, har bir

shaxsning o'ziga xos xususiyatlari va imkoniyatlaridan qat'i nazar, ta'lim jarayoniga qo'shilish huquqini e'tirof etishga asoslanadi.

Pedagogik optimizm tamoyili L.S. Vigotskiy bolaning "proksimal rivojlanish zonasi" haqida, bu uning rivojlanishidagi ta'limning etakchi rolidan dalolat beradi va individual dasturning boshlanishi, borishi va natijalarini bashorat qilishga imkon beradi. O'qituvchi nafaqat hozirgi rivojlanish darajasiga tayanib, balki o'quvchining potentsial imkoniyatlarini bilib, hisobga olgan holda ishni quradi, ijobiy natijaga erishish uchun fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan aqliy rivojlanish istiqbollari belgilaydi. Ta'lim proksimal rivojlanish zonasining haqiqiy rivojlanishga o'tishini rag'batlantirishi kerak. Vaqt o'tishi bilan o'qituvchining etakchiligi pasayadi va nihoyat, ortiqcha bo'lib qoladi va o'quvchining muammolarni hal qilish mustaqil bo'ladi. Bu o'rganish va rivojlanish o'rtasidagi ichki munosabatlarni tashkil etadi, bunda to'g'ri tashkil etilgan o'rganish paydo bo'ladigan aqliy funktsiyalarga tayangan holda rivojlanishga olib keladi.

2. Tuzatish-kompensatsion yo'nalish printsipli o'quvchining sog'lom kuchlariga tayanishni, rivojlanishning etishmasligi (tabiatga mos) tabiatining o'ziga xos xususiyatlariga mos ravishda buzilmagan analizatorlar, funktsiyalar, tana tizimlari yordamida o'quv jarayonini qurishni nazarda tutadi. Fiziologiyadan boshqa buzilmagan funktsiyalarni qayta qurish natijasida yo'qolgan funktsiya uchun ma'lum bir kompensatsiya olish imkoniyati ma'lum, shuning uchun inson tarbiyasi jarayoni buzilmaganlarga asoslanadi.

Ta'limning tuzatuvchi-kompensatsion yo'nalishi maxsus ta'limning mazmuni, usullari, tashkil etish va tashkiliy shakllarida (guruhlarining kamroq soni, himoya pedagogik rejim (yuk), o'quv va tarbiyaviy faoliyatning maxsus usullari, individual mashg'ulotlarni tashkil etish va boshqalarda) o'z aksini topadi.).

3. Ta'limning ijtimoiy moslashuv yo'nalishi printsipli. Rivojlanishdagi kamchiliklarni qoplash va tuzatish o'z-o'zidan maqsad sifatida emas, balki shaxsga ijtimoiy hayotda maksimal darajada mustaqillik va mustaqillikni ta'minlash vositasi sifatida qaraladi. Ijtimoiy moslashuv yo'nalishi "ijtimoiy yo'qotish" ni sezilarli darajada kamaytirishga, insonni o'rab turgan ijtimoiy-madaniy muhitda turli xil ijtimoiy kompetentsiya tuzilmalarini va hayotga psixologik tayyorgarlikni shakllantirishga,

rivojlanishning etishmasligi va cheklangan imkoniyatlarga ega bo'lgan ijtimoiy joyni topishga yordam beradi. ijtimoiy va moddiy jihatdan mustaqil turmush tarziga imkon beruvchi maksimal darajada kompensatsiya qilinishi.

4. O'qitish va tarbiyada faollik yondashuvi tamoyili. Subyekt-amaliy faoliyat, uning jarayonida yuqori psixik funktsiyalar (idrok, nutq, fikrlash, xotira, histuyg'ular, motivatsiya), shuningdek, mehnat ko'nikmalari, ijtimoiy tasavvurlar rivojlanadi, kompensatsion rivojlanishni ta'minlashning kuchli pedagogik vositasidir. Oddiy o'smirlarga so'z bilan o'rgatish mumkin bo'lgan narsa aqli zaif o'quvchiga faqat o'qituvchi tomonidan maxsus tashkil etilgan va yo'naltirilgan o'z faoliyati jarayonida mavjud bo'ladi.

Maxsus pedagogika faoliyatning psixologik nazariyasini amalga oshirib, ta'lim jarayonini vizual va samarali asosda tashkil etadi. Nazariya va pedagogik amaliyotda yuqori aqliy funktsiyalar: idrok, nutq va muloqot, fikrlash, xotira, his-tuyg'ular, motivatsiya muvaffaqiyatli rivojlanadigan predmetli-amaliy faoliyat kuchli tuzatuvchi-kompensatsion pedagogik vosita ekanligi isbotlangan. intellektual buzilishlari bo'lgan talabalar bilan ishlash vositasi.

5. Differentsiallashtirilgan va individual yondashuv tamoyili. Individual yondashuv - tabaqalashtirilgan yondashuvning spetsifikatsiyasi. Bu har bir talabaning individual xususiyatlarini (yuqori faollik xususiyatlari, temperament, xarakter, fikrlash jarayonlarining tezligi, bilim va ko'nikmalarning shakllanish darajasi, o'rganish qobiliyati, samaradorligi, motivatsiya, hissiy-irodaviy sohaning rivojlanish darajasi), shuning uchun va uning rivojlanish buzilishlarining ushbu toifasiga xos bo'lgan o'ziga xos xususiyatlari. Individual yondashuv bu holatda zarur bo'lgan usul va vositalardan tanlab foydalanish orqali har bir o'quvchining rivojlanish kamchiliklariga e'tibor qaratish imkonini beradi. Individual yondashuv tufayli ta'limning qulay mazmuni, uning maxsus sur'ati va tashkil etilishi, pedagogik ishning o'ziga xos uslublari va usullaridan foydalanish orqali rivojlanish mumkin bo'ladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Kollektiv ta'lim jarayoni kontekstida alohida ta'limga muhtoj o'smirlarga tabaqalashtirilgan yondashuv, hatto bir xil toifadagi huquqbuzarliklar doirasida ham

o'zgaruvchan tipologik xususiyatlarning mavjudligi bilan bog'liq. Shunday qilib, ushbu buzuqlikning turli ko'rinishlari bo'lgan, qo'shimcha rivojlanishi mumkin bo'lgan nuqsonlari bo'lgan aqli zaif bolalar bir guruhda o'qitilishi mumkin. Ular birbiridan ta'lim va kognitiv imkoniyatlar, kognitiv faollik darajasi va umuman, maxsus ta'lim ehtiyojlarining o'ziga xos xususiyatlari bilan farqlanadi. Shu munosabat bilan o'qituvchi ta'lim jarayonini farqli ravishda tashkil qiladi, mikroguruhlar guruhida o'z xususiyatlariga ko'ra bir hil bo'lgan, o'quv va tuzatish ishlarining mazmuni va tashkil etilishi orqali ularning har biri uchun har xil, uning sur'ati, hajmi, murakkabligi ish uslublari va usullari, shakl va usullari. o'quvni nazorat qilish va motivatsiya qilish. Talabalarning mikroguruhlariga bo'linishi shartli va o'zgaruvchan: ular oldinga siljish bilan talabalar yuqori darajadagi mikroguruhga o'tishlari mumkin.

Differentsiallashtirilgan va individual yondashuv tamoyilini amalga oshirgan holda, maxsus ta'lim tizimining o'quv rejalari va darsliklari dastur materialini o'zlashtirishning o'zgaruvchan imkoniyatlarini hisobga oladi, guruh ichidagi o'quvchilarning turli kichik guruhlarini hisobga olgan holda turli darajadagi qiyinchiliklarni ta'minlaydi.

6. Maxsus pedagogik rahbarlikning zarurligi tamoyili. Har qanday rivojlanish og'ishi bo'lgan o'quvchilarning o'quv va kognitiv faoliyati oddiy o'smirlarning o'quv va kognitiv faoliyatidan alohida mazmun, kursning chuqur o'ziga xosligi bilan ajralib turadi va maxsus tashkil etish va uni amalga oshirish usullarini talab qiladi. Bu turli xil aqliy funktsiyalarni tuzatuvchi va kompensatsion o'zgartirishga va uning nogironligiga muvofiq shaxsning maxsus ta'lim ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan.

Talabalarning rivojlanish xususiyatlari ularning o'quv va kognitiv faoliyatining mazmuni va usullariga o'ziga xos o'zgarishlar kiritishga majbur bo'ladi. Shunday qilib, pertseptiv faoliyatning buzilishi o'smirlarning kognitiv imkoniyatlariga mos ravishda ta'lim ma'lumotlarini qayta kodlash yoki maxsus tuzilishni talab qiladi; aqliy faoliyatning buzilishi aqliy harakatlar uchun o'ziga xos (sezgi va samarali) asosni shakllantirish ta'minlangan mashg'ulotlarni shunday tashkil qilishni talab qiladi; rivojlanishning kompensatsion yo'llari va mexanizmlariga bo'lgan ehtiyoj maxsus o'qituvchidan tuzatish va pedagogik ta'sirning mumkin bo'lgan yo'nalishlarini tanlashni va kompensatsion rivojlanishning tegishli mazmuni va vositalarini tanlashni talab qiladi.

XULOSA

Faqatgina ma'lum bir o'quvchining rivojlanishi va kognitiv imkoniyatlarining qonuniyatlari va xususiyatlarini, kompensatsion yordam ko'rsatish yo'llari va vositalarini bilish orqali o'quv va kognitiv faoliyat jarayonini tashkil etish va boshqarish mumkin.

Aqli zaif o'smirlarni kasbiy va mehnatga o'rgatish jarayonida hissiy-irodaviy sohani tuzatish ham juda dolzarb muammodir. Mehnat faoliyati belgilangan mehnat vazifalarini bajarishda uning barqarorlashishiga yordam beradi, bu esa o'z navbatida ularning ishlab chiqarish faoliyatida ustunlik qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vlasova T. A. Anormal bolalarni ta'lim va tarbiyalashni farqlashning psixologik muammolari: dis. dots. ped. Fanlar.- M., 1972.- 57-yillar.
2. Vlasova T.A., Pevzner M.S. Gillenbrand K. Tuzatish pedagogikasi. Qiyin talabalarni o'rgatish. M.: Akademiya, 2005.-237s.
3. Pevzner M.S., Lubovskiy V.I. Oligofrenik bolalarning rivojlanish dinamikasi: APN RSFSR nashriyoti, 1963.-- 221s.
4. Abdunazarov, A. (2020). Imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy moslashuvini o'rganishning innovatsion usullari. Arxiv Nauchnix Publikatsiy JSPI.